

Artur Czapiga
Rzeszów

Z badań nad funkcją składniową metafor odzwierzęcych w języku polskim, rosyjskim i angielskim

Obiektywność świata, a więc przedmiotowe cechy wszystkiego, co nas otacza, postrzegana jest za pomocą języka¹. Językowy obraz świata nie jest jednak dokładnym odbiciem rzeczywistości, cechy budujące obraz obiektu nie są wiernym odzwierciedleniem cech realnych. Są one przede wszystkim rezultatem wyboru – jedne są uwydatniane, inne są pomniejszane, jeszcze inne są całkowicie eliminowane. Wybór usankcjonowany jest przyjętą perspektywą opisu, wynikającą z widzenia aspektowego². Dochodzi tu, więc do subiektywizacji przekazywanego obrazu. Podstawą symbolicznej funkcji języka jest metaforyczne i znakowe ujmowanie rzeczywistości, silnie antropocentryczne postrzeganie świata. Wyjątkowo skondensowanym środkiem postrzegania językowego obrazu świata jest przenośnia, gdyż osadzona jest głęboko w systemie wartości i ewaluacji każdej grupy językowo-kulturowej, korzysta z utartych skrótów myślowych, bazuje na wierzeniach i naiwnym obrazie świata. Niniejszy szkic poświęcony jest antroponimicznym metaforom odzwierzęcym w funkcji kolejnego argumentu i stanowi kontynuację opisu funkcji składniowych tej specyficznej klasy rzeczowników³. Podstawo-

¹ R. Kwaśnicka, *Rzeczywistość jako byt sensu. Teza o językowym tworzeniu rzeczywistości*, [w:] *Język a kultura*, t. I, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński, Wrocław 1991, s. 37.

² J. Maćkiewicz, *Co to jest językowy obraz świata*, [w:] *Etnolingwistyka 11*, red. J. Bartmiński, Lublin 1999, s. 13.

³ Zob. prace autora: *Metafory odzwierzęce w funkcji adresatywnej w języku polskim, rosyjskim i angielskim*, „Przegląd Rusycystyczny” 2005, z. 1, s. 82–94; *Opis zdań z metaforami odzwierzęcymi w pozycji argumentu (na materiale języka polskiego, rosyjskiego*

wym zadaniem przenośni jest orzekanie⁴, jednak nie zawsze jest to pozycja prymarnego predykatu. Metafora może zajmować w zdaniu dowolną pozycję, a predykatywny charakter realizuje się wtedy implicytnie, np. *Spotkałem na ulicy tę żmiją* – *Spotkałem na ulicy kobietę, która jest żmiją* (tzn. która ze względu na cechy charakteru jest nazwana żmiją = jest przebiegła i podstępna).

W podstawowej strukturze predykatowo-argumentowej (PWPA)⁵ metafory odzwierzcę stosunkowo często, zwłaszcza w języku polskim i rosyjskim, zajmują pozycję kolejnego argumentu danego predykatu. Ilość argumentów zależy od semantyczno-składniowych właściwości członu werbalnego. Przykładowo, czasowniki nieprzechodnie (intransitive) wymagają jedynie obecności głównego argumentu, natomiast pozostałe czasowniki mogą implikować większą liczbę argumentów, przy czym w niektórych wypowiedzeniach spotykamy się z ukrytymi argumentami, np.: *Jan śpi* – predykat jednoargumentowy; *Jan czyta książkę* – predykat dwuargumentowy; *Czytam książkę* – predykat dwuargumentowy z ukrytym głównym argumentem; *Jan czyta książkę bratu* – predykat trójargumentowy itd.

W badanych tekstach literackich⁶ najliczniej reprezentowane są wypowiedzenia z predykatami dwuargumentowymi, w których metafora zoonimiczna jako kolejny argument odnosi się do głównego argumentu podstawowej struktury predykatowo-argumentowej. Zarysowują się tu dwa typy strukturalne:

- 1) w którym główny argument jest materialnie wyrażony (rzeczownikiem, zaimkiem),
- 2) w którym argument jest ukryty w formie osobowej predykatu lub wynika z szerszego kontekstu.

Pierwszy typ wypowiedzeń stosunkowo często pojawia się w badanych tekstach: 19 przypadków w języku polskim, 21 w języku rosyjskim i 20 w języku angielskim. Por.:

Niech ją mama nie zasłania, bo przecież to niesłychane, ile ja cierpię przez tego bąka. (Makuszyński)

i angielskiego), Studia Wschodniosłowiańskie, t. 5, Białystok 2005, s. 241–252; *Metafory odzwierzcę w funkcji predykatu w języku polskim, rosyjskim i angielskim*, „Przegląd Rusycystyczny” 2005, z. 3 (w druku).

⁴ Zob. m.in.: T. Dobrzyńska, *Metafora*, Wrocław 1984, s. 119; H. Д. Арутюнова, *Предложение и его смысл*, Москва 2003, c. 238–356.

⁵ S. Karolak, *Składnia wyrażen predykatywnych*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, pod red. Z. Topolińskiej, Warszawa 1984, s. 11–178.

⁶ Z tekstów literackich po 10000 stron dla każdego języka wyekscerpowaliśmy: 63 wypowiedzenia z metaforą odzwierzcę w pozycji kolejnego argumentu w języku polskim, 64 w rosyjskim i 30 w angielskim.

– *Ją się chyba w tej **sikorce** kocham.* (Zarzycka)

*Jak on mógł tak bardzo kochać tę **wydrę!*** (Dołęga-Mostowicz)

***Sukę** właśnie Bieżan koniecznie chciał wreszcie ominąć i zmusić tę babę do ujawnienia innych wrogów zabitego Dominika, uparcie przez nią lekceważonych i ukrywanych.* (Chmielewska)

*Ożeni się człowiek z taką **sikorą**, to potem weźmie pod pantofel i rządzi.* (Zarzycka)

– *Ты не серчай, Ксюша, на этих **жеребцов**. От скуки они.* (Шолохов)

– ***Змею** ты грел! – вдруг резким фальцетом выкрикнул дед Сашка, нелепо топыряя руки.* (Шолохов)

[...] i łezki u mnie płyną *radosne*, że i wśród tych **wilków**, *przebac* wilkom, wśród tych **akul** i **krów**, *przebac* akule i krowy, jest niewinne ludzi [...] (Akwini)

*Я *podpierałem się* k mojej *świecącej* **gołębce**, *ostanawiając się* i *wciągając się*...* (Nabokow)

*Razie my pozwolimy **gadzie** *przelecieć*?* (Platonow)

*Ah, man, I'd like to know that gone little **cat** and what he thinks and what kind of girls he has – oh, man, I'm. high on this air!* (Kerouac)

*We need a good strong **wolf** like the nurse to teach us our place.* (Kesey)

*Hoowee, I've seen some **bitches** in my life, but she takes the cake.* (Kesey)

*The firm now had fourteen lawyers, all making at least \$200,000; twenty-one paralegals at \$75,000 each (...) and four office **gofers** at \$15,000 each.* (Grisham)

*Come on, let's go, or we'll wake the **dragon**.* (Evans)

Wyodróżnione metafory odzwierzęce jako kolejny argument struktury predykatowo-argumentowej oznaczają osobę, która w subiektywnym odczuciu nadawcy swoim wyglądem, zachowaniem, cechami charakteru kojarzy się z określoną nazwą zwierzęcia. Są one wyrazem stosunku emocjonalnego nadawcy do desygnatu, reprezentowanego przez daną przenośnię. Wiąże się to z szerszym kontekstem, z konsytuacją, z normami kulturowymi danej nacji.

Nieco częściej pojawiają się w polskich tekstach zdania z ukrytym głównym argumentem (26 razy), w rosyjskich 11 razy, w angielskich są to przypadki sporadyczne (5):

*Przyszedł do *zadumanego*, *nieporuszonego* **ślimaka**, *wywalil go okrzykiem z domku, zaśmiał go na śmierć, otumanil* [...] (Makuszyński)*

[...] *ileż kłopotu miałem z tym **żrebakiem*** (Helą – A. Cz.), *zanim go ugłaskałem.* (Nowak)

A w domu mam **goryla**, stać mnie na to, o czym dobrze wiecie. (Chmielewska)

Oho! Jedną **źmiję** możesz zobaczyć od razu (o kobiecie – A. Cz.). Wiesz, schodzi ku brzegowi. (Makuszyński)

Przed wszystkim widzę **matkę**, niezdarnie udającą człowieka (o bracie – A. Cz.) (Makuszyński)

A помнишь, как я тебе дорогу перебежала? – Помню. – И **жеребушку** помнишь (Задорнов)

Понимаешь, конвойный его опознал, чуть не задушил здесь **гаденыша**. (Островский)

Гидров этих в море спрудим! (Шолохов)

Ах ты бо-ж-жже мой! А? Запору **сучку**! (Шолохов)

– Змею ты грел! – вдруг резким фальцетом выкрикнул дед Сашка, нелепо топыря руки. – **Гадюку** прикормил! Она с Евгением сваялась! (Шолохов)

It won't sound too pretty to say you've caught the **kitten** and let the cat escape. (Tolkien)

It iss that you yourself should beware of U Po Kyin. Beware of the **crocodile**. (Orwell)

Look – at – those – **cats**! (Kerouac)

By God, Chief, you may be big, but you shake my hand or I'll consider it an insult. And it's not a good idea to insult the new bull **goose** loony of the hospital. (Kesey)

Carajo! Give it to the **bitch**. (Sheldon)

Z szerszego kontekstu bądź z formy osobowej czasownika łatwo się domyslić, kto jest głównym subjektem w danej strukturze predykatowo-argumentowej.

Przy predykatkach trójargumentowych tylko w tekstach polskich główny argument jest ukryty (4 zdania i 4 z wyrażonym podmiotem), natomiast w pozostałych językach zawsze jest wyrażony materialnie (rosyjski 10, angielski 2):

A właśnie teraz możesz mi urodzić to puszyste **kociątko**, kociątko najmiłsze. (Nowak)

A potem, Piotrze, urodzę ci syneczka. **Kociątko** puszyste urodzę ci, Piotrze. (Nowak)

Jacek poczerwieniał. (Może on oprócz tej rudej **wydry** ma jeszcze coś na sumieniu?) (Dołęga-Mostowicz)

[...] ileż jednak jest takich szkół bez sumienia, ileż lisów naucza śpiewu biedne **gęsi**? (Makuszyński)

Matka wyprawiała niepoprawną **oślicę** na wieś do siostry, ażeby choć

przez pewien czas zeszła z oczu ojcowskich i spod jego ciężkiej pięści. (Żeromski)

Кто бы мог ожидать от чопорной козы такого любопытства? (Акунин)

Давайте я лучше расскажу вам вон про того **орангутана**. (Акунин)

А в записке, которую я тогда послал свинье с тем, чтобы его дама ее прочла, было написано... (Акунин)

Мы за трудовой народ, за его интересы дрались с генеральской псярней, не щадя живота, и теперь вот гибнем от вашей руки! (Шолохов)

– Едацкая кампания была ниточкой, на которую я сразу поймал и левацкого **карася** и правую **щучку** (кулаков). (Платонов)

(...) and *Dorothy* appeared to fascinate him beyond all the '*birds*'. (Orwell)

Struktury wieloargumentowe z metaforami odzwierzęcymi w badanych tekstach spotykane są bardzo rzadko:

Czy wychodowałam sobie żmiję na własnej piersi? (Makuszyński)

Киров держит за пазухой троцкистскую змею против Сталина, а не укусит ли она самого товарища Кирова? (Рыбаков)

Regardless of how little they earned or how tight their budgets were, they thrived on the lonely independence of their work and the satisfaction of protecting the underdog. (Grisham)

W języku polskim i rosyjskim zoomorficzny metaforyczny argument nierzadko występuje w zdaniach jednoczłonowych (bezsobiektowych – 10 przypadków w polskich tekstach, 19 w rosyjskich), natomiast w tekstach angielskojęzycznych tylko 2 razy:

*А czy można dopatrzeć takiego **zwierzaka**?* (Iwaszkiewicz)

*Ciemno się jednak czyniło na duszy ludzkiemu **żrebięciu**, kiedy tego uczynić nie było można.* (Makuszyński)

Trzeba zaś było mieć świętą, anielską cierpliwość, aby wytrzymać z gromadą rozbrykanych **rumaków** bożych (o żakach – A. Cz.), z całym arsenałem dynamitowych nabojów, które o wybuch przyprawia byle iskra. (Makuszyński)

*Radość zapanowała na literackiej łące, skąd wygnano **cieleća**, które ją paskudziły nieładnie.* (Makuszyński)

– *За этой **кобылкой** приходится смотреть, – сводя белесые, выцветшие брови, ответил капитан.* (Задорнов)

*Учить этих **сук** надо.* (Нагибин)

*Шароку они были ненавистны... Душить таких **гадов** надо, а не*

миндальничать с ними. (Рыбаков)

Ну уж и неоплатном, – пожал плечами он. – Просто хотелось осадить этого самодовольного **индюка**. (Индюк – это такая уродливая американская птица..., в переносном смысле – чванливый и глупый человек). (Акунин)

I'll go if they really look like breaking in. But, oh, to be killed by swine like that! (Orwell)

Dacoits, rebels, – yes; but not these poor cringing rats! (Orwell)

W powyższych wypowiedzeniach subiekt (główny argument) nie został sprecyzowany: ma uogólniony charakter – dotyczy ludzi, społeczeństwa.

Niekiedy metaforyczny argument nie odnosi się bezpośrednio do głównego predykatu, lecz pojawia się w strukturze bardziej złożonej:

Вот маманя моя, – говорит Дуська, называя так нежно эту **суку** параличную, плывущую, как Хейердал, на судне в крематорий... (Алешковский)

Как Фан Фаныч мог угрожать столько нервов и здоровья, доказывая **сук**е из Кащенко, что он человек с большой буквы, звучащий гордо? (Акунин)

Что за мысли поворачивались в зажравшемся мозговом тесте, работавшем на нескольких дебильных **динозавров** из политбюро? (Алешковский)

'We're not going to lose clients.' Clay said, thinking of all those nice sharks he'd just met out in Idaho. (Grisham)

Wyróżnione metafory jako kolejne argumenty odnoszą się do dodatkowego implicytnego predykatu: называет сукой, доказывает суке, работает на динозавров, (*he is*) thinking of sharks.

Zwykle metaforyczny drugi argument występuje pojedynczo, czasami są to szeregi dwóch lub trzech zoomorfizmów, natomiast rekordową ilość notujemy w następującym tekście:

Вы читали “Графа Монте-Кристо”? Тогда почитайте. Специально для вас доставлена любимая моя книжечка из библиотеки Дома творчества писателей. Смешно мне стало, когда я давеча порывлся там в книжках классиков и вообще достойных авторов, а потом зашел в столовую и окинул печальным взглядом **трутней, слепней, клопов, летучих крыс, ящериц, черепах, раков, шакалов, гиен, кошечек, оскотенных петушков, хамелеонов**, ценимых начальством за прочно удерживаемый кожей красный цвет, посмотрел я на **пауков, свиней, буревестников**, прогнозирующих вечный шторм, на **соболей**, хававших себе подобных особей, на **волов**, пахущих и боронящих на тучных напивав, на **лисиц, на кротов**, на

ручных **соколов** в наглазных повязках, **на грифов**, гордо, как орлы на скалах, сидящих на обглоданных до костей останках классиков, посмотрел я **на горных орлов**, клюющих с ладони тюремщиков и палачей, **на низколобых горилл**, научившихся выдумывать в неволе тексты пошлейших песен, **на попугаев**, говорящих за орешки и семечки: “Солженицын – дурак!”, “Сахаров – враг!..” (Алешковский)

dlenia rzeczywistości pozajęzykowej w danych kulturach, natomiast motywacji podobieństw należy doszukiwać się w pokrewieństwie badanych grup językowo-kulturowych, w ich wspólnym pochodzeniu oraz historyczno-kulturowym współoddziaływaniu. Zgodnie z przewidywaniami zdecydowanie najwięcej podobieństw w zakresie wyboru określonych leksemów oraz częstości ich występowania w omawianej pozycji składniowej notujemy w materiale języka polskiego i rosyjskiego, znacznie mniej polskiego i angielskiego, natomiast najmniej wspólnych cech łączy materiał rosyjski i angielski.

Na płaszczyźnie składniowej metafora zoonimiczna jako kolejny argument funkcjonuje w badanych językach w zasadzie bardzo podobnie: występuje przy różnych predykatkach, jednak najczęściej przy predykatkach dwuarumentowych. Główny argument podstawowej struktury predykatowo-argumentowej bywa materialnie wyrażany rzeczownikiem (zaimkiem) bądź jest ukryty w formie osobowej predykatu lub wynika z szerszego kontekstu.

РЕЗЮМЕ

В статье описываются польские, русские и английские предложения, в структуре которых отзоонимная метафора занимает позицию очередного аргумента. Она появляется при предикатах разной семантики, коннотирующих два и больше аргументов. Имеются два типа структур: 1) в которых главный аргумент выражается материально (существительным или местоимением), 2) в которых аргумент содержится в личной форме предиката или вытекает из более широкого контекста. Очередной аргумент называет лицо, которое в субъективном восприятии говорящего своим поведением, внешним видом, чертами характера ассоциируется с определенным зоонимом.